

EDEBİ SANATLAR (SÖZ VE ANLAM SANATLARI)

BENZETME (TEŞBİH) : Söze güç ve güzellik vermek amacıyla aralarında benzerlik bulunan iki şeyden (kavram, varlık...) zayıf olanı güçlüye benzetmektir. Benzetmenin olabilmesi için iki kavram ya da varlık arasında anlam ve nitelik bakımından aralarında ilgi kurulabilmesi gerekir. Güçlü olana kendine **benzetilen**, zayıf olana ise **benzetilen** denir. Benzetmenin bu iki asıl ögesinden başka **benzetme yönü ve benzetme edatı** olarak yardımcı ögeler de kullanılır. Benzetme ögelerinin kullanımına göre iki türlü benzetme bulunmaktadır:

Tam Benzetme : Benzetme ögelerinin tamamının kullanıldığı benzetmelerdir.

Burada doğa resim gibi pürüzsüzdür. Cennet gibi güzel yurdumuza kavuşmuşuk.

Kar gibi beyaz çamaşırları ipe sermişti. Rüya gibi bir geceydi. Kurşun yağmur gibi yağıyordu.

Aşkınla kurumuş bir fidana döndüm. Her günüm sanki bir yıla döndü.

Durmuş bir saat gibiydi zaman.

Benzetme edatları sadece gibi değildir; sanki, kadar, tıpkı... sözcükleri de benzetme edatı olarak kullanılır.

Güzel Benzetme (Teşbih-i Belîğ) : Yalnızca benzeyen ve kendisine benzetilen ögeleriyle yapılan benzetmelerdir.

Konya Ovasında bir güz akşamı / Gökyüzü başımda sırçadan bir tas

Zeytin gözlüm sana meylim nedendir? An o gülüşler, ah yok mu o inci dişler?

EĞRETİLEME (İSTİARE) : Benzetmenin iki temel ögesinden yalnızca birinin kullanılmasıyla yapılan sanattır. Bir başka deyişle benzetme amacıyla bir sözün başka bir sözün yerine kullanılmasıdır. **Açık istiare**, yalnızca benzetilenle, **kapalı istiare** yalnızca benzeyenle, **temsili istiare** ise bir şeyin kendisiyle benzeme ilgisi bulunan bir takım simgelerle anlatılmasıdır.

Havada bir dost eli okşuyor tenimizi. Salınarak geçen bir gonca aklım aldı başımdan.

Sular kükreyerek üstümüze geliyordu.
halısını serdi.

Kışın eli, yerlere beyaz

Boynu bükük adalar tanıyor sanki bizi.
sessizlik içinde uyuyor.

Siyah bir gece, orman

Bin gemle bağlanan yağız at şaha kalkıyor.
dünyaya.

Bir beyaz karanfil sunduk

AD AKTARMASI (MECAZ-I MÜRSEL) : Benzetme amacı güdülmeden bir sözün aralarındaki ilgi nedeniyle başka bir sözün yerine kullanılmasıdır.

O gün bütün mahalle deniz kenarındaydı. Bu tür konularda nedense Anadolu'nun görüşü dikkate alınmıyor . İki göz beni hayretle izliyordu.

Vapur Karşıyaka'ya yanaştı. Çok soğuk, sobayı yakalım.

Atina, Kıbrıs konusunda sert bir tutum takındı. Marmara'da bir yelken, uçar gibi kanatlı

Ben garip çizgilerle uğraşırken başbaşa / Rastlamıştım duvarda bir şair arkadaş

DEĞİŞMECE (MECAZ) : Bir sözün bir ilgi ya da benzetme sonucu, gerçek anlamından başka bir anlamda kullanılmasıdır. Mecazlı anlatım diye de adlandırılır.

Yüce dağ başında siyah tül. (sis bulutu) Siz ey uzay boşluğunun küçük güneşleri. (gençler)

KİŞİLEŞTİRME (TEŞHİS VE İNTAK) : İnsanlar dışında kalan varlıklara, insan kişiliği vermek, canlılık kazandırmak, insan özelliği vermektir. Kapalı istiare ile çok yakın benzerliği olmakla birlikte; teşhiste varlık, sadece insana benzetilmektedir. Ayrıca **intak** adı verilen konuşurma da bulunmaktadır. Kapalı istiarede ise insan dışındaki çeşitli varlık ve kavramlara da benzetilme söz konusudur.

Gökyüzü kızdı, sonra da sabaha kadar ağladı. Çatma kurban olayım, çehreni ey hazlı hilâl.

Ufukta günün boynu büküldü. Güzel gitti diye dere için için ağlıyordu.

Yüce dağlar birbirine göz eder.

Dal bir gün dedi ki tomurcuğuna : Tenimde bir yara işler gibisin, titrerim rüzgarlar sana zarar vermesin.

GÜZEL NEDENE BAĞLAMA (HÜSN-İ TALİL) : Bir sözün, bir olayın, bir durumun oluşmasındaki gerçek nedenleri kabul etmeyip, bunların nedenlerini gerçek nedeni dışında uygun, güzel bir nedene bağlamaktır. Asıl nedeni bir kenara bırakarak, kendine göre geçerli bir neden bulma sanatıdır. Ey sevgili, sen bu ilden gittin gideli / Yaprak döktü ağaçlar, ağladı gökyüzü. O kadar çaldı ki yürekten / Türküler aşındırdı kavalı. Bakmaz mısın Karac' oğlan haline / Garip bülbül konmuş gülün dalına Kadrin bilmeyenler alır eline / Onun için eğri biter menevşe Gülüm şöyle gülüm böyle demektir yâre mutadım / Seni ey gül sever canım ki canana hitabımsın. (Burada asıl neden, gülün rengi ve kokusu için sevilmesidir. Ancak şair, gülü sevmeyi asıl neden dışında daha başka güzel bir nedene bağlamıştır. Sevgilisi gül sevdiği için o da gülü seviyor.)

KARŞITLIK – ZITLIK (TEZAT) : Birbirine karşıt kavram ya da düşüncelerin bir arada kullanılması sanatıdır. Neden böyle düşman görünürsünüz / Yıllar yılı dost bildiğim aynalar? Ağlarım aklıma geldikçe o bir zamanlar gülüşüklerimiz. Karlar altında ilkbaharım ben. Çın çın ötüyor sessizlik. İçimde kor donar, buzlar tutuşur. Güleriz ağlanacak halimize / Güleriz biz size hüngür hüngür. Esir-i aşkın olduk, ey didar-ı hürriyet.

BİLİP DE BİLMEZLİKTEN GELME (TECAHÜL-İ ARİF) : Nedeni çok iyi bilinen bir durum, olay ya da düşünceyi nükte yapmak için bilmiyor görünmektir. Bu sanatta dize ya da cümle soru anlamıyla biter. **Soru sorma** olarak da adlandırılır. Burada bilinen bir şeyin, bilmez görülerek daha etkili bir biçimde anlatılması söz konusudur. Sular mı yandı, neden tunca benziyor mermer? Benim mi Allahım bu çizgili yüz? Neden böyle düşman görünürsünüz / Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?

EŞSESLİLİK (CİNAS) : Yazılışları, söylenişleri aynı; anlamları farklı olan iki sözü bir arada kullanmaktır. Madem çoban değilsin / Ardındaki sürü ne? / Beni yârdan ayıran / Sürüm sürüm sürüne. O kız geldi bizim eve gelin / Halil, Abbas siz de bize gelin. Kısmetindir gezdiren yer yer seni / Arşa çıksan âkıbet yer yer seni. Almadan / Kokun aldım almadan / Bir de yüzün göreyim / Tanrı canım almadan. Niçin kondun a bülbül / Kapımdaki asmaya? / Ben yârîmden ayrılmam / Götürseler asmaya.

YİNELEME (TEKRİR) : Bir sözcüğün ya da sözcük öbeğinin etkisini güçlendirmek ve anlatımda ahenk yaratmak amacıyla aynı sözcüğün birkaç kez tekrarlanmasıdır.

Beni bende demem, bende değilim / Bir ben var bende,benden içeru.

Yunus Emre

Kaldırımlar ızdırap çekenlerin annesi / Kaldırımlar içimde yaşamış bir insandır,
Kaldırımlar duyulur ses kesilince sesi/ Kaldırımlar içimde uzayan bir lisandır.

Necip Fazıl

Merhaba ey âl-i sultan merhaba / Merhaba ey kân-ı irfan merhaba

Süleyman Çelebi

Çal sevdiceğim, çal güzelim, çal meleğim çal.

Tevfik

Fikret

SES UYGUNLUĞU (ALLİTERASYON) : Şiirde ya da düzyazılarda art arda gelen dizelerde, cümlelerde, sözcüklerde bir harfin ya da bir hecenin tekrarlanmasıyla oluşan ahenktir. (Ünsüzler)

Bir büyük boşlukta bozuldu büyü. Karşı yatan karlı, kara dağlar.

Sokaktayım, kimsesiz bir sokak ortasında.

Ünlülerin tekrarlanmasına **asonans** denir.

Şakaklarıma kar mı yağdı ne var? İlim ilim ilmektir/İlim kendin bilmektir

ARTSAMA, İKİ ANLAMLILIK (TEVRİYE) : Bir sözün iki anlama gelebilecek biçimde kullanılmasıdır. **Meramını gizleme** olarak da anılan bu sanatta asıl amaç, yakın anlamı söyleyip uzak anlamı kastetmektir. Tevriye sanatında bir sözün iki anlama (ikisi de gerçek) gelebilecek biçimde, kinaye sanatında ise bir sözün hem gerçek hem de mecaz anlama gelebilecek biçimde kullanılması söz konusudur.

Sözü, yeni açılmış gül derlerdi / Meğer ki diken varmış dilinde (gül demek, gül toplamak)

Şahsında tam Kemal'i bulmuştu şiirimiz / Her mısrasında benliğimiz vardı ,tertemiz. (Yahya Kemal,olgunluk)

Bâki, çemende hayli perişan imiş varak / Benzer ki bir şikâyeti var rüzgârdan.

Koyup kaldırmada ikide birde / Kazan devrildi söndürdü ocağı.

Bana Tahir Efendi kelp demiş / İltifâtı bu sözde zâhirdir

Mâlîki mezhebim benim zira / İtikadımca kelp tahirdir

DEĞİNMECE (KİNAYE) : Hem gerçek hem de mecaz anlamları olan bir sözün, herhangi bir benzetme amacı olmaksızın, gerçek anlamını söylerken mecaz anlamını kastetmek amacıyla yapılan bir sanattır. **Dolaylı söz, dokundurma** olarak da adlandırılır. Açıkça söylenemeyen, açık biçimde söylenmesi sakıncalı olan duyguları alay, yergi, hakaret ... amaçları taşıyan sözleri ifade etmeye yarar. Kinaye sadece duyguları aktarmaz, bunun yanında sözü pekiştirmek ve anlatımı etkili kılmak için de kullanılır. Kinaye ile mecaz-ı mürsel sanatını birbirinden ayırmak gerekir. Kinayeli söz, gerçek anlamıyla da açıklanabilir, ama asıl kastedilen anlam mecazdır. Mecaz-ı mürselde ise bir ad , başka bir ad yerine kullanılmaktadır.

Şu karşıma göğüs geren / Taş bağırlı dağlar mısın? Yamaçların taşlı oluşu, acımasız olma durumu
Ey benim sarı tamburam / Sen ne için inilersin? / İçim oyuk derdim büyük / Ben anınçün inilerim.
Onu tanımayanlar sanıyor kaçık / Tanıdık tanımadık aleme eli açık
O çocuğa dikkat edin, biraz eli uzundur.

TAŞLAMA (TARİZ) : Alay etmek, sitemde bulunmak amacıyla bir sözün söylenen anlamının tam tersini kastetmektir. Kişiyle alay etmek, küçük düşürmek, iğnelemek amacıyla yapılır. Genellikle olumsuz bir durum olumlu gibi gösterilir.

Bir nasihatım var zamana uygun / Tut sözümü yattıkça yat uyanma
Meşhur bir kelâmdır sen kazan sen ye / El için yok yere ateşte yanma.
Genç şairlerden biri Yahya Kemal'e tüm şiirlerini okur. Sonunda sorar:
- Hangilerini beğendiniz Üstad?
Yahya Kemal yanıt verir:
- Henüz yazmadıklarınızı.

Çok tembel birine: “ O, çok çalışkan olduğundan işler böyle oluyor “ denmesi
Kötü giyinmiş birine: “ Zevkinize hayranım “ denmesi gibi...

ABARTMA (MÜBALAĞA) : Bir olayın, bir görünümün, bir düşüncenin, bir duygunun gerçeği aşan bir anlatımla bildirilmesidir. Anlatılanın olduğundan büyük ya da küçük gösterilmesi söz konusudur.

Vurdukça efelerin yere çıplak dizleri / Korkudan dağların uçuyor benizleri.
Bir of çeksem karşıki dağlar yıkılır / Bugün posta günü canım sıkılır.
Şüheda fişkıracak toprağı sıksan şüheda. Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer.

ANIŞTIRMA, HATIRLATMA (TELMÎH) : Anlatım sırasında önceden olmuş bir olayı, tanınmış bir kişiyi, yaygın bir düşünceyi kullanarak onu hatırlatma, çağrıştırma sanatıdır.

Pir Sultan'ım ah etti de gülmedi / Aradı derdine derman bulmadı
Hak uğruna başın verdi dönmedi / Ferhat şu dağları delenden beri
Gökyüzünde İsa ile / Tur dağında Musa ile / Elindeki asa ile / Çağırayım
Mevlam seni
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor tevhidi / Bedrin aslanları ancak bu kadar şanlı
idi.
Ey dost senin yoluna / Canım vereyim Mevlâ / Aşkını komayayım / Od'a
gireyim Mevlâ

UYGUNLUK, İLGİLİLİK (TENASÜP) : Anlam bakımından birbirine uygun düşen sözcükleri bir dize ya da sözde bir araya getirme sanatıdır. Yalnız birlikte kullanılacak sözcükler arasında karşıtlık bulunmaması gerekir.

Kılıçla, mızrakla, topla, tüfekte / Başımız bir kere eğilmemiştir.
Bülbüllerin ister seni ey gonca dehen gel, / Gül gittiğini anmayalım, gülşene
sen gel
Nergis, ne leylâk, ne lâle, ne gül / Hepsiyle dolu bir selesin güzel
Bahar gelir yine karşı dağlara / Mor menekşe, lale bitmek içindir
Bülbül figan eder iner bağlara / Bir gül goncasıyla yatmak içindir

DERECELEME (TEDRİC) : Belirli kavramları derece gözeterek küçükten büyüğe ya da büyükten küçüğe doğru sıralamak sanatıdır.

Hapiste değil bir yıl; bir ay, bir gün hatta bir saat bile geçmek bilmez.
Barışı hangi ulus, hangi toplum, hangi kişi istemez?
Makber değil türbe, türbe değil mabed, mabed değil bir küre...
Günler günleri, aylar ayları, yıllar yılları kovaladı.

KOLAY SANILAN YALIN SÖYLEYİŞ (SEHL-İ MÜNTENİ) : Söylemesi kolay ve sade görüldüğü halde bulunup söylenemeyen, taklidi zor söyleyişleri oluşturan sanattır. Anlam yoğunluğu olan dizelerde görülür.

Bakarım bakarım sılam görünmez / Aramızda yıkılası dağlar var
Mal sahibi, mülk sahibi / Hani bunun ilk sahibi? Ete kemiğe büründüm /
Yunus diye göründüm.
Nush ile uslanmayı etmeli tekdir / Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötüdür.
Öt benim sarı tamburam / Senin aslın ağaçtandır / Ağaç diye gönüllene/
Kırmızı gül ağaçtandır.

SESLENME (NİDA) : Yazarın çok duygulanmasına, çok heyecanlanmasına yol açan olayları, kavramları ya da varlıkları gözünün önüne getirip onlara seslenmesidir. Burada varlıklara kişilik özelliği vermek söz konusudur.

Ünlemlerle oluşur.

Dalgalan ey şanlı vatan bayrağı! Yarâb, bu uğursuz gecenin yok mu sabahı!
Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker ! / Gökten ecdad inerek öpse o pâk alını değer.

DÖNÜŞ (RÜCU) : Anlatımı güçlendirmek için önceki söylenenden dönmüş görünmektir. Aslında önceki söylenenden vazgeçmek anlamı yoktur, tersine önceki söylenenleri pekiştirme amacı vardır.

Erbab-ı teşâür çoğalıp şair azaldı / Yok, öyle değil, şairin ancak adı kaldı. (Erbab-ı teşâür:şiirle uğraşanlar)

Ferdâ senin; senin bu teceddüt, bu inkılâp / Her şey senin değil mi ki zaten? Sen ey şebâb,

Demin, Ferdâ senin dedim, beni alkışladın; hayır, / Bir şey senin değil, sana ferdâ vediadır.

(Ey gençlik; yarınlara, yenilikler, dönüşümler her şey senin / Hayır, senin değil bunlar, emanetin.)

SORULAMA (İSTİFHAM) : Sözü, bilinmeyene yanıt istemişçesine değil de; daha çok dikkati çekmek ve duyguyu güçlendirmek amacıyla soru biçiminde söylemek sanatıdır. Yanıt beklemeden bir soruya başvurmadır.

Sana dar gelmeyecek makberî kimler kazsın? / Gömelim gel seni tarihe desem sığmazsın.

Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat iman? / Hangi kuvvet onu, hâşâ edecek kahrına râm?

ÇAPRAZLAMA (AKİS) : Cümle ya da dizedeki söz sırasını bir öncekinin tam tersi olarak düzenleyip tekrarlama sanatıdır.

Cennet gibidir ruyin / Ruyin gibidir cennet Adem doymaz sana / Sana doymaz adem

Sevgindir bana güç veren / Bana hayat veren, güç veren sevgindir.

Her köyün bir delisi; her delinin de bir köyü vardır.

TOPLAMA VE YAYMA, SÖZ SİMETRİSİ (LEFF Ü NEŞR) : İki ya da daha çok şeyi andıktan sonra onlarla ilgili şeyleri sıralamaktır. Genellikle bir beyit içinde birinci dizede birkaç şeyi andıktan sonra, ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşıtlıkları belirtme sanatıdır.

Baran değil, şafak değil, ebr-i seher değil; / Gözyaşıdır, ciğer kanıdır, dud-ı âhtır.

Yağmur gözyaşına, şafak ciğer kanına, seher bulutu da çekilen ah dumanına benzetilmiştir.

Ben bir sadefim sen ebr-i nisan / Ver katreler al dürr-i galan

Ben bir istiridyeyim, sen nisan bulutu / Damlları ver, yuvarlak inciye al

Söylenenler alt alta gelirse buna düzgün simetri (leff ü neşr-i mürettep) alt alta gelmezse düzensiz simetri (leff ü neşr-i mülevveş) denir.

GERİ VERME (İADE) : Bir şiirde her beytin son sözcüğünü, ondan sonraki beytin ilk sözcüğü olarak kullanmaktır.

Ey güzellik göğünün mâh-ı münevver kameri / Şad kıl gönlümü gün gibi tulû et seheri

Seher-i aşk ile meydana girip seyrediyim / Ola ki peyk-i sabâdan ere yârin haberi

ERİŞME (İSTİDRAK) : Yerer gibi görünüp övme, över gibi görünüp yerme sanatıdır.

Güzelliğine hiç diyecek yok ama / Bakışı ok gibi işler cana

KESME (KAT'I) : Cümle ya da dizenin anlamını güçlendirmek için sözü bitirmemek, gerisini okuyucuya bırakmaktır.

Yelpaze çevrilir gibi birden dönüşleri... / İşveyle devriliş, saçılış, örtünüşleri...

ATASÖZÜ KULLANMA (İRSAL-İ MESEL) : İnandırmak ya da pekiştirmek amacıyla söze atasözü ya da o değerinde herkesçe bilinen bir söz katmaktır.

Kirpikleri uzundur yârin hâyale sığmaz / Meşhur bir meseldir, mızrak çuvala sığmaz.

SECİ : Divan edebiyatında nesir (düzyazı) içindeki uyaklı kullanılıştır.

İlahi, iman verdin, daim eyle; ihsan verdin, kaim eyle. Çöllerde abasız, asasız kaldım.

İŞTİKAK : Türetme

TARSİ : Denkleme

MUAMMA : Bilmece

İLHAM : Andırış

LÜGAZ : Hece yanıltmacı

AKROSTİŞ : Dizelerin ilk harflerinden isim yazma

ANJAMBMAN : Cümlelerin bir dizede bitmeyip öteki dizelere geçmesi

İRSÂT : Sezdirme

İSTİHDAM : Gerçek ve mecaz anlamlı sözcükleri çiftleme

SİHR-İ HELAL : Çift ilgi

SEBK-İ HİNDİ : Sözcüklere yeni anlam yükleme, yoğunlaştırma